

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2026-1-9>

Г. П. Васянович, О. П. Білецький

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2346-193X> – Васянович Г. П.
<https://orcid.org/0009-0001-9944-6541> – Білецький О. П.

g.vasyanovych@ldubgd.edu.ua

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті здійснюється комплексний аналіз актуальної науково-практичної проблеми, пов'язаної з особами, схильними до девіантної поведінки, що набуває особливої значущості в умовах сучасних соціальних трансформацій, зокрема зростання соціальної нестабільності та змін у ціннісних орієнтаціях суспільства. Розкривається зміст поняття «девіантна поведінка особистості», яке розглядається у двох взаємопов'язаних аспектах: позитивному (надінтелектуальність, наявність особливих здібностей і талантів, вплив об'єктивних і суб'єктивних умов становлення та розвитку індивіда) та негативному (алкоголізм, наркоманія, агресивна поведінка, правопорушення та інші форми соціально неприйнятних відхилень). Узагальнюється внесок сучасних вітчизняних і зарубіжних учених у дослідження означеної проблематики, що дозволяє окреслити основні підходи до її розуміння та вирішення.

У роботі детально аналізуються фізіологічні, психологічні та соціальні чинники формування девіантної поведінки, а також визначаються основні форми її прояву у різних сферах життєдіяльності особистості. Значна увага приділяється дослідженню загальних і конкретних практичних педагогічних технологій, спрямованих на здійснення ефективної соціальної роботи з особами, схильними до девіантної поведінки, з урахуванням індивідуальних особливостей та соціального контексту їх розвитку. Особливий акцент зроблено на технологіях соціальної профілактики (зокрема ранньої), соціального контролю, соціальної підтримки та реабілітації, а також на впровадженні відновних практик як інноваційного інструменту роботи.

Обґрунтовуються перспективні напрями подальших наукових досліджень, пов'язаних із удосконаленням змісту, форм і методів соціально-педагогічної діяльності у контексті попередження та подолання девіантної поведінки, що сприятиме підвищенню ефективності соціальної роботи, соціальній інтеграції та гармонійному розвитку особистості.

Ключові слова: особистість, девіантна поведінка, позитивна девіантна поведінка, негативна девіантна поведінка, педагогічні технології, соціальна робота.

H. P. Vasyanovych, O. P. Biletskyi

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN SOCIAL WORK WITH INDIVIDUALS PRONE TO DEVIANT BEHAVIOR

The article provides a comprehensive analysis of a relevant scientific and practical problem related to individuals prone to deviant behavior, which is gaining particular significance in the context of contemporary social transformations. The content of the concept of “deviant behavior of an individual” is revealed and considered in two interrelated aspects: positive (high intellectual abilities, the presence of special talents and capacities, the influence of objective and subjective conditions of an individual’s formation and development) and negative (alcoholism, drug addiction, aggressive behavior, delinquency, and other forms of socially unacceptable deviations). The contribution of contemporary domestic and foreign scholars to the study of this

issue is generalized, which makes it possible to outline the main approaches to its understanding and resolution.

The paper analyzes in detail the physiological, psychological, and social factors influencing the formation of deviant behavior, and identifies the main forms of its manifestation in various spheres of an individual's life activity. Considerable attention is paid to the study of general and specific practical pedagogical technologies aimed at implementing effective social work with individuals prone to deviant behavior. Particular emphasis is placed on the technologies of social prevention (especially early prevention), social control, social support and rehabilitation, as well as on the implementation of restorative practices as an innovative tool in this field.

Prospective directions for further research are substantiated, focusing on improving the content, forms, and methods of socio-pedagogical activity in the context of preventing and overcoming deviant behavior, which will contribute to enhancing the effectiveness of social work and promoting the harmonious development of the individual.

Key words: individual, deviant behavior, positive deviant behavior, negative deviant behavior, pedagogical technologies, social work.

Постановка проблеми. Соціальна реальність засвідчує той тривожний, негативний факт, що девіантна поведінка людей, особливо молоді, набуває масового характеру. Така ситуація багатьма часто-густо сприймається як загальноприйнятий стиль життя. Безумовно, що це є надто хибним уявленням про смисл життя людини і її призначення. Неминучим наслідком такого уявлення є зростання молодіжної злочинності, наркотичної та алкогольної залежності, суїцидальності тощо. Важливим є й інше, а саме: кожна людина є «дитиною свого часу». А наш час такий, коли відбувається злам старих норм, стереотипів і цінностей, отже, які не відповідають реальним соціальним відносинам, а нові – гуманні, демократичні ще не набули своєї усталеності і вартості. На нашу думку, можна без жодних застережень говорити про те, що глобальна світова криза моральності, бездуховності охопили все людство. Втрата справжніх культурних надбань людства особливо яскраво засвідчується агресією Російської імперії зла проти мирної України. Коли під прикриттям незвичайного, абсурдного потоку брехні і цинізму руйнуються цілі міста і села, заводи і фабрики, культурно-мистецькі й освітні центри. Варвари ХХІ століття, ймення яким є – рашизм, убивають тисячі і тисячі ні в чому невинних людей, хіба-що єдина їхня «вина» в тому, що вони народилися і відчувають себе українцями. Отже, можна стверджувати, що існують як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники вияву девіантної поведінки людей. Відповідно, це потребує не стільки констатації наявного факту, скільки дослідження й належного осмислення названої проблеми, визначення ефективних сучасних технологій соціальної роботи, вмиле і професійне застосування яких активно сприяло б попередженню і профілактиці девіантної поведінки кожної окремої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема девіантної поведінки залишається бути надзвичайно актуальною, про що свідчить

значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Цілком слушним і цікавим, на нашу думку, є ретроспективний погляд на це питання. Так, наприклад, ґрунтовними є наукові пошуки італійського і лікаря – Ц. Ломброзо, який доводив, що існує прямий зв'язок між злочинною поведінкою і біологічними особливостями людини. Особливого значення дослідник надавав фізіологічним рисам людини. Принагідно зазначимо, що ця думка не є новою. Своїми коренями вона сягає Давньої Греції. Зокрема Піфагор започаткував і впроваджував у педагогічну практику принцип фізіогноміки. Застосовуючи свій підхід, філософ і педагог за рисами обличчя, особливо за виразом очей, відбирав учнів у свою математичну школу. Сучасні вчені-психологи і педагоги більше акцентують увагу на ролі і значенні у поведінці особи – соціальних чинників: Р. Арон [1], І. Бех [2], О. Двіжона [9], О. Дроздов [11], С. Зінченко [13], В. Лютий [15], С. Максименко [16], Ю. Максимова [17], Л. Міщик [18] та ін. Зокрема І. Бех наголошує на тому, що суспільство здатне створювати як позитивні, так і негативні умови для саморозвитку і самореалізації, вияву свободи і несвободи особистості. Вчений зазначає, що «З виховної позиції важливо, щоб соціальні ролі, в які входить вихованець, були суспільно значущими, оскільки серед них є й такі, які чинять деструктивний особистісний вплив на нього. З огляду на це, процес входження вихованця в суспільно значущу соціальну роль має бути доцільно педагогічно керованим, оскільки виконання її – це діяльність зі всіма її структурними компонентами: мотиваційним, змістовно-оперативним та контрольним-оцінним» [2, с. 177]. Практично цієї ж думки активно дотримуються І. Зязюн [14], С. Гончаренко [8], Г. Філіпчук [22], та ін. Водночас ці вчені доводять, що нормотипова поведінка особистості безпосередньо залежить від рівня її соціалізації, реальних можливостей самоактуалізації, яка здатна відбуватися за умов свободи, гуманізації

й культури відносин у суспільстві. Значна кількість сучасних вчених дотримується положення, згідно з яким, на девіантну поведінку впливає психічне нездоров'я суспільства, і як результат – розбалансованість психічних процесів індивіда: В. Рибалка [19], М. Савчин [20], Н. Жигайло [12] та ін.

До сучасних наукових досліджень проблеми девіантної поведінки належать праці зарубіжних учених, у яких обґрунтовуються новітні підходи до її пояснення, профілактики та корекції. Зокрема, Н. Choi, I. Jung і Y. Lee [23] розкривають феномен позитивної девіації як чинника підвищення ефективності освітнього процесу. О. Oros, I. Chorna, O. Borodina, O. Zamashkina, D. Vybyk [26] доводять ефективність використання нейропсихологічних методів у підготовці соціальних працівників до роботи з підлітками. J.-H. Ye, M.-Y. Chen і Y.-F. Wu [30] аналізують причини девіантної поведінки в освітньому середовищі та пропонують стратегії її профілактики і консультування. Водночас R. N. S. Qizi [28] визначає провідні соціальні чинники її формування. Окрім цього, сучасні дослідження (А. Gomis-Pomares, L. Villanueva, M. Basto-Pereira [24]; M. S. Hammoud, M. M. Abu-Hilal, S. M. Al-Lawati, S. M. Al-Saadi, F. M. Al-Shabibi [25]; Q. Ma, X. Wang, L. Liu [27]; Y. Tian, Y. Zhang, X. Li [29]; R. Zozuliak-Sluchyk [31]) акцентують увагу на психологічних механізмах девіантної поведінки.

Метою статті є теоретичний аналіз та практичне застосування сучасних педагогічних технологій соціальної роботи з особами схильними до девіантної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз окресленої проблеми потребує визначення сутності і змісту поняття «девіантна поведінка». У сучасній науковій літературі зустрічаються різні підходи щодо його формулювання і трактування [4; 9; 15]. Незважаючи на певні відмінності у цих підходах, все-таки домінує загальне розуміння про те, що девіантна поведінка пов'язана із вчинками та діями особистості, які відхиляються від загальноприйнятих правил і норм, які прийняті і функціонують в суспільстві, а також характеризується недостатнім рівнем морально-естетичного контролю за своєю поведінкою. Варто зазначити, що відхилення від норми можуть бути як позитивні, так і негативні.

Позитивні девіації свідчать про успішний процес соціалізації, це означає, що для особистості характерними є оригінальні і творчі ідеї, які мають неабияку суспільну значущість, цінність. Втім, для їх виникнення і втілення потрібні

необхідні належні умови та якості і способи поведінки людини. Загально визнано, що соціально схвалювальними відхиленнями є такі:

1. Надінтелектуальність, або іншими словами – звеличення на основі інтелектуальності. Вона можлива не для всіх, а для окремих сфер людської діяльності. Водночас вона іноді може заважати при виконанні певних ролей, оскільки ізолює особу від решти членів групи. Варто не забувати й про інше: високий інтелектуальний рівень особистості не повинен «заглушати» її серце, душу, надважливою є ціннісна вищість.

2. Особливі здібності і здатності, які дозволяють проявляти унікальні якості у специфічних сферах діяльності. Наприклад, видатні досягнення спортсмена, актора, балерини, живописця безсумнівно залежать від наявності особливих здібностей і здатностей людини.

3. Понад мотивація, яка вирізняється особливою активністю й інтенсивністю. Часто-густо вона стає компенсацією за ситуації незгоди або переживання, перенесені в дитинстві або в юності. Так, існують думки, що для деяких людей, які стали відомими, і навіть – видатними, високий рівень мотивації до досягнення успіху визначався самотністю в дитинстві, недостатньою до них любов'ю з боку батьків, або ж зневажливим ставленням до них – однолітків чи старших.

4. Особистісні якості, наявність яких у індивіда є вагомим чинником, який сприяє піднесенню над рештою людей. Такі особистісні риси та властивості характеру найтіснішим чином взаємопов'язані з певними видами діяльності. Наприклад, в умовах сучасної війни захисникам необхідні не лише мужність і відвага, високий рівень патріотизму, а й інтелект, винахідливість, критичне мислення тощо, адже їх сукупність значною мірою визначає успіх на полі бою. Не заперечуючи той факт, що ці якості потрібні певною мірою кожній людині, все ж варто погодитися з думкою, що, наприклад, художнику, поету більше властиві талановитість, уява, фантазія, розвинена чуттєва сфера і т. ін.

5. Особливі умови – це те, що називається «щасливий випадок». Можна наводити безліч таких випадків, коли та чи інша особистість виявляла свій талант завдяки тому, що свого часу вона за щасливих обставин зустріла людину, яка побачила її здібності, задатки. Наведемо бодай один такий виразний факт. Будучи підлітком, Куїнджі внутрішньо відчував потяг до малювання. Подолавши нелегкий шлях від Маріуполя до Феодосії, він прийшов за допомогою до Айвазовського. Але отримав велике розчарування,

оскільки геніальний митець не побачив у ньому майбутнього великого художника. І лише щаслива зустріч і підтримка з боку І. Ріпина визначили його подальший творчий життєвий шлях. Він став не лише видатним художником, а й великим меценатом української культури і мистецтва. Його вчинки, дії стали наочним прикладом позитивної девіації, отже, соціального схвалення.

Згідно з філософським баченням, будь-який розвиток відбувається суперечливо. Це безумовно є характерним і для девіації, яка має не лише позитивний, а й негативний характер. Негативні девіації свідчать про те, що особистість не здатна адаптуватись до ситуацій і цінностей про які вона може добре знати і які відповідають вимогам суспільства. У науковій літературі зустрічаються два основні підходи щодо визначення негативної девіантної поведінки особи. Перший із них постулює таку поведінку, яка відхиляється від норм психічного здоров'я, тобто, це стосується проблеми психопатології. На жаль, життя переконливо засвідчує той факт, що за умов довготривалої, жорстокої війни, підступно нав'язаної нам авторитарним режимом Росії, кількість людей, у яких розвивається депресія чи виникають симптоми посттравматичного стресового розладу, постійно збільшується. Особливо це стосується тяжко поранених учасників бойових дій, а також людей, які втратили рідних, власні помешкання тощо.

Другий підхід стосується поведінки людини, яка свідомо чи несвідомо порушує соціально-культурні та морально-правові норми. У цьому сенсі неважко виокремити ознаки девіантної поведінки, які стосуються багаторазових, тривалих порушень найважливіших суспільно-культурних норм.

Негативна девіантна поведінка може бути зумовлена загальною спрямованістю особистості і не бути наслідком кризової чи нестандартної ситуації. Спрямованість свідомості особистості на себе (феноменологія) закономірно породжує егоїзм, погорду, користолюбство, байдуже ставлення не лише до суспільних справ, а й на рівні індивідуальному. Так може сформуватися стійка ціннісна система «Я-заради-Себе». Людина з такою спрямованістю свідомості уникає участі в загальних справах колективу, не надто замислюється, або й зовсім не замислюється над своєю поведінкою, вчинками, лише інколи допомагає вибраним і то зазвичай тоді, коли відчуває певний інтерес. Для такого індивіда не існує емке поняття: «морально-духовне самовдосконалення».

Однією із ознак негативної девіантної поведінки є адекватна чи неадекватна оцінка з боку інших людей. Сьогодні неможливо приховати той ганебний факт, що певний прошарок осіб чоловічої статі є так званими «втікачами», або ж дезертирами. Натомість така їхня поведінка, в умовах війни, далеко не завжди, і не всіма оцінюється, як ми вже сказали, – адекватною, не лише з боку державних органів, а й на рівні сім'ї, громадських, релігійних організацій. Така ситуація ще більше поглиблює проблему, породжує нові вияви негативної девіантної поведінки в інших осіб. Схвалення чи ганьба особистості мають бути ґрунтовно визначеними в морально-правовому вимірі.

Негативна девіантна поведінка особи може набувати патологічних форм (алкоголізм, наркоманія тощо). За наявності такої патології відбувається руйнація цілісності особистості, часто-густо вона втрачає сенс життя, навіть стає здатною на суїцид. Неминучий результат негативної девіантної поведінки – заподіяння шкоди собі чи іншим.

Вчені по-різному визначають види девіантної поведінки. Основними серед них вважаються такі: а) деліквентний; б) адиктивний; в) патохарактерологічний; в) психопатологічний. Якщо до деліквентного виду відносяться протиправні вчинки та злочини, які не відповідають формально зафіксованим соціальним та правовим нормам, то до адиктивного виду відноситься поведінка, яка зумовлюється залежністю від різних хибних пристрастей. Патохарактерологічний вид характеризує поведінку особи, яка зумовлюється патологічними змінами характеру, що сформувався у процесі виховання. Поряд з ним знаходиться психопатологічний вид девіантної поведінки, який ґрунтується на психопатологічних симптомах та синдромах – це прояви тих чи інших порушень та захворювань.

Значною кількістю вчених доведено, що основними проявами девіантної поведінки є духовні проблеми, зокрема, втрата сенсу життя, переживання внутрішньої порожнечі (філософський та психолого-педагогічний екзистенціалізм). До цього зараховується й деформація ціннісно-мотиваційної сфери – недостатньо сформовані або редуковані моральні цінності (совість, відповідальність, чесність), переживання девіантних цінностей, внутрішні конфлікти. Очевидно, що емоційні проблеми – тривога, депресія, афективність здатні поглиблювати негативну девіантну поведінку людини. До цього додається брак взаєморозуміння (герменевтичний аспект), що створює вияв неадекватної самооцінки індивідом

й водночас безпідставно підвищує рівень домагань, надмірний або недостатній самоконтроль. Врешті варто наголосити й на тому, що великого негативу здатні додавати викривлення у когнітивній сфері – стереотипність мислення і дії, неадекватні настановлення, обмеженість знань, наявність забобонів, негативний життєвий досвід тощо.

На подолання таких явищ спрямовуються різні форми і методи соціальної роботи, особливо це стосується різних категорій дітей. Передусім це вимагає організації і проведення своєчасної й ефективної профілактичної роботи, яка має спрямовуватися на психологічну й педагогічну допомогу родині; вилучення дітей з груп ризику девіантної поведінки і проведення превентивних психологічних та педагогічних заходів; розвиток форм навчання і виховання; розвиток сфери організації дозвілля дітей та молоді; посилення правової освіти дітей та підлітків і т. ін.

Крім того, важливими аспектами у цьому питанні є батьківський і соціальний контроль негативного впливу на дитину; соціальна підтримка та реабілітація дітей і підлітків з девіантною поведінкою; надання психологічних консультацій; налагодження сприятливої атмосфери у формальній групі, до якої входить дитина з девіантною поведінкою, поступове включення такої дитини до життєдіяльності соціально-позитивної групи тощо.

Сучасна наука – «Педагогіка» розробила різноманітні технології навчання і виховання. Поняття «технологія» сучасними вченими визначається як сукупність методів обробки, виготовлення, зміни станів, властивостей, форми і т. ін. Буквальне значення слова «техне» – мистецтво, майстерність, уміння, зокрема уміння транслювати знання. А від дидактичного «техне» – один крок до технології навчання, яка є галуззю педагогічного знання і служить посередником між теорією і практикою навчання [3, с. 392].

Варто зазначити, що головними видами технологій соціальної роботи укладачі навчального енциклопедичного словника-довідника «Все про соціальну роботу» (Н. Гайдук, Л. Клос, О. Бік, В. Піча) вважають, що найбільш ефективними у цій царині є такі: соціальний контроль; соціальна профілактика; соціальна терапія, соціальна реабілітація; соціальна допомога і захист; соціальне страхування та обслуговування тощо [4, с. 501–502]. Втім на особливу увагу заслуговують педагогічні технології практичного характеру, які спрямовані на соціальну роботу з особами схильними до девіантної поведінки. Охарактеризуємо деякі із них.

1. Технологія соціальної профілактики девіантної поведінки неповнолітніх. Вона передбачає

певний комплекс заходів й організовується з метою попередження, подолання або нейтралізацію чинників, що спричиняють девіантну поведінку дітей. Вона включає в себе такі важливі елементи:

а) психологічну і педагогічну допомогу родині (надання педагогічних і психічних консультацій; бесіди, лекції, спрямовані на підвищення педагогічної культури батьків тощо). Зазначимо, що сьогодні цей аспект проблеми залишається бути вкрай актуальним. У багатьох сім'ях розрив у відносинах, спілкуванні, розумінні між батьками й дітьми є надто великим, що і є однією з помітних причин девіантної поведінки дітей;

б) вилучення дітей з груп ризику девіантної поведінки і проведення превентивних психологічних і педагогічних заходів (встановлення індивідуального підходу, психологічна корекція, корекційний вплив на родину і т. ін.);

в) розвиток альтернативних форм навчання і виховання (створення й налагодження ефективної праці у спеціалізованих навчальних закладах, організація позашкільної гурткової роботи);

г) належний розвиток сфери організації дозвілля дітей і молоді;

д) комплексний підхід щодо правової освіти учителів, батьків, дітей та підлітків.

Зазначимо, що у процесі розв'язання проблем психосоціального розвитку і ризикованої поведінки дітей та молоді відіграє рання профілактика. Нам імпонує думка вчених, які на теоретичному і практичному рівні концептуально доводять, що рання профілактика є надзвичайно необхідною з тим, щоб допомогти дитині пізнати цей світ, і саму себе у добрі, красі і любові [10]. З цією метою автори пропонують досконало вивчати не лише стан і розвиток соціально-культурного середовища дитини, а й послідовно діагностувати умови її розвитку. Це уможливує своєчасно реагувати на ті зміни, які відбуваються в дитині, виявляти її потенціал і зробити усе можливе для того, щоб зрозуміти її потреби, мотивацію дій, врешті – специфіку її розвитку тощо. Ще один важливий аспект у цьому колі: відомо, що існує таке поняття, як «позитивна психологія». Згідно з її провідними положеннями, учителі, батьки, опікуни мають розвивати позитивні риси, цінності, сильні сторони дитини, передбачати і створювати умови, які б сприяли запобіганню ризиковій поведінці дитини. Похвала, а не осуд призводить до довготривалих, позитивних результатів, незалежно від вмінь, віку чи статі людини. Тут має спрацювати усвідомлення правила: «Негатив ти отримуєш від життя безкоштовно. Але ти особисто маєш створити позитив».

2. Соціальний контроль негативного впливу на дитину: виявлення фактів на дитину аморального і кримінального впливу на дитину в сім'ї і в її неформальному оточенні, захист прав дитини, постановка питання про позбавлення батьків батьківських прав, опіку і патронаж дитини тощо.

Соціальний контроль передбачає цілу низку різноманітних заходів, які спрямовуються на те, щоб максимально убезпечити дитину від негативного впливу на її свідомість і поведінку. Втім, зазначимо, що він не завжди, і не для всіх дітей є дієвим. За розумінням І. Канта, соціальний контроль – це гетерономія, зовнішній атрибут. Натомість філософ і педагог дотримувався думки, згідно з якою, визначальну роль у поведінці людини відіграє автономія. Це означає, що з раннього віку дитині слід прищеплювати самостійність мислення, діяти не як «усі», а за покликанням серця і розуму. Та правду кажучи, навіть уся система соціального контролю, не здатна охопити усіх дітей, які дійсно його потребують.

Відомо, наприклад, що проблема пияцтва в Україні сьогодні, як ніколи стала надзвичайно актуальною. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) стверджує, що за рівнем споживання алкоголю Україна входить до п'ятірки країн з найбільшою кількістю споживання алкоголю на душу населення. Дослідники цієї проблеми засвідчують, що вживання алкоголю та психоактивних речовин (ПАР) серед молоді в Україні має всі риси епідемічного процесу [6, с. 49]. На жаль, цей процес є слабо контрольованим, а тим часом, відбувається непоодинокі «втягування» підлітків до вживання алкоголю та ПАР, що призводить не лише до втрати їхнього здоров'я, а й чисельних фактів девіантної поведінки.

3. Соціальна підтримка та реабілітація дітей та підлітків з девіантною поведінкою. Ця технологія є надто багатопланою. Вона зазвичай включає такі основні аспекти: створення навколо дитини позитивного педагогічного оточення; координацію педагогічних впливів; психологічну корекцію та реабілітацію (надання психологічних консультацій, індивідуальну і групову психотерапію, індивідуальний патронаж); налагодження сприятливої атмосфери у формальній групі, до якої входить дитина з девіантною поведінкою, поступове включення такої дитини до життєдіяльності соціально-позитивної групи; корекція (в разі необхідності) сімейних відносин.

Останнім часом все активніше впроваджується в життя технологія відновних практик як механізм співпраці правової системи та громади

заради суспільної безпеки. Ця технологія презентує себе не лише як спосіб профілактики злочинності, а й як ефективний метод активізації та вирішення різнопланових проблем індивіда і громади. Ця технологія ґрунтується на чітко визначених принципах, колах цінностей та прийнятті правильних рішень, плануванні та побудові співпраці закладів освіти, сім'ї, церкви і громади тощо [7]. Тобто тут йдеться про справжню, а не формальну турботу до індивіда, відносно якого має прийматися рішення. Повага, розуміння, турбота, відповідальність тих, хто приймає справедливе рішення стосовно особи, є запорукою того, що ці цінності набувають загальності, на яких відбувається відновний підхід. Зазначені цінності втілюються в життя на практиці через низку принципів, до основних із них належать:

1. Стосунки в громаді (педагогічному й учнівському колективах) є найбільшою цінністю та її соціальним капіталом і повинні будуватися у спосіб, що сприяє більш глибокому розумінню людської природи, мирному співіснуванню, розв'язанню гармонії та злагоді в громаді. Відповідно здоровим способом відповіді на конфліктну ситуацію вважається активне та дієве бажання з'ясувати причини її виникнення та пошук шляхів усунення чи виправлення ситуації, а не уникнення чи пристосування до конфлікту, ворожа агресія тощо.

2. Вирішення конфліктних ситуацій у громаді повинно відбуватись у такий спосіб, що бере до уваги і намагається задовольнити інтереси і потреби як самої громади, так і кожного з її членів. Цей принцип означає, що відновні практики мають будуватися на підходах, які сприяють пошуку варіантів розв'язання конфліктних ситуацій шляхом виявлення, обговорення та взаємного задоволення інтересів сторін конфлікту з метою досягнення взаємного виграшу. На відміну від силових чи правових підходів, що спрямовані на перемогу лише однієї зі сторін конфлікту, суть такого підходу полягає в тому, щоб відійти від позицій, які здебільшого є обстоюванням вимог однієї сторони, та перевести спілкування на рівень інтересів, що засвідчують істинні бажання та потреби сторін у конфлікті.

3. У ситуації, коли виникає загроза гармонійному співіснуванню членів громади через виникнення конфліктної або кримінальної ситуації, усі причетні або задіяні у ситуацію сторони повинні мати право та можливість брати участь у процесі вирішення цієї ситуації. Цей принцип означає, що будь-яка інституція (державна або громадська), яка бере на себе зобов'язання або відповідальність за прийняття рішення щодо конкретної

ситуації, що потребує вирішення, повинна докласти усіх зусиль, щоб максимально сприяти участі громадськості у процесі пошуку і прийнятті справедливого рішення.

4. У разі необхідності вирішення конфліктних чи будь-яких інших питань, що потребують спільного рішення, члени громади добровільно беруть на себе зобов'язання брати участь у процесі, що стосуються їхніх важливих інтересів, та виконувати рішення, яке було досягнуто з дотриманням принципів відновного підходу. Цей принцип означає право кожного члена громади самостійно приймати рішення щодо участі у тих чи інших відновних процедурах та неможливість примусу до участі в них. Крім того, такий принцип означає відповідальність учасників відновного процесу за їх активну участь й дотримання відповідних принципів та правил (якщо вони вирішили брати участь у процесі) та виконання прийнятого рішення у майбутньому.

5. Відновні практики є найбільш ефективними і досягають найкращих результатів тоді, коли учасники пам'ятають і спираються у прийнятті власних рішень на спільні цінності, що вони поділяють як члени однієї громади, культурні традиції, духовної спільноти. Цей принцип допомагає зберегти природу відновного підходу та решту перелічених принципів у їх взаємозв'язку з цінностями, про які йшлося раніше [7, с. 19–22].

Прикметно, що автори посібника «Стратегії забезпечення життєздатності відновних практик: механізм співпраці правової системи та громади заради суспільної безпеки» подають цікаві пропозиції, як можливо продуктивно використовувати відновні практики у закладах освіти або як створити безпечну атмосферу, сприятливу для розвитку дітей. Такий підхід, на нашу думку, є вартісним тому, що нині перед українською спільнотою постала проблема збільшення агресії та злочинності неповнолітніх, частка якої становить 10 % від загальної кількості злочинів [7, с. 61]. Очевидно, що репресивні заходи, які застосовуються для покарання неповнолітніх, що скоїли правопорушення або злочини, не приносять бажаного результату, і часто-густо ще більше загострюють негативне ставлення неповнолітнього до суспільства, учителя, адміністрації школи тощо. Впровадження відновних практик пропонується здійснювати шляхом створення шкільних служб порозуміння, активно застосовувати процедури медіації однолітків, розширювати кола цінностей та прийняття рішень тощо.

Вартісним у цьому сенсі може бути і запозичення позитивного досвіду, запровадженого

в інших країнах світу. Наприклад, «Школа Ганса Крістіана Кофоеда» в Данії стала не просто нетрадиційним соціальним навчальним закладом, а школою життя, де головними завданнями визначені такі: навчити молоду людину поважати себе; відновити фізичне і психічне здоров'я; прищепити молодим людям надію на майбутнє [5, с. 79].

Надзвичайно вартісним є досвід Республіки Польщі, де розроблена й активно діє «Виховна програма на основі цінностей за вченням Івана Павла II. Класи 1-и1, 2-ий та 3-ій, старших класів середніх загальноосвітніх шкіл (старші класи), Варшава, 2007» [21]. Програма спрямована на передачу досвіду формування особистості від одного покоління – старшого, до іншого – молодшого. У ній, на засадах християнства втілюються основні цінності: свобода, справедливість, мир, безпека, солідарність, взаєморозуміння, що повільно, але неухильно впливають на формування гуманістичного світогляду людини, яка здатна творити добро, любов, відчувати красу і щастя людського життя.

В Україні, дуже близькою за своїм змістом і формою, до названої Програми, є Концепція, яку розробив із своїм творчим колективом – професор університету «Острозька академія» Василь Жуковський. Вчений запропонував надзвичайно цікавий і потрібний погляд на вітчизняну і світову духовну культуру, розкрив головні цінності українського народу. Його думки, та думки колег будуть викладені у семи підручниках з предмету «Християнська етика» (5-ий – 11-й класи). Наразі видається такий підручник для сьомого класу. Важливо наголосити, що ці підручники носять міжконфесійний характер і враховують вікові особливості здобувачів освіти. У доступній формі тут розкривається людям Божа мудрість, Євангельські притчі, які належать до скарбниці світової духовної культури. Отже, автори підручників наголошують на тому, що дитина має «годуватися культурою» для того, щоб вона була духовно багатою, а її поведінка не була «збоченою», такою, яка не відповідає нормам моралі, щирої людяності. Натомість нам добре відомо, як вже роками гальмують впровадження в освітній процес цю глибоко гуманну цю Концепцію. Цю титанічну добру Божу справу бюрократи від освіти намагаються просто знищити. На наше глибоке переконання, такий стан речей засвідчує те, наскільки бюрократизм не розуміє простої істини, а саме: сучасний світ, у зв'язку з інтенсивним розвитком культури, засобів масової інформації та зростаючою глобалізацією вимагає нових, різноманітних, досконалих виховних

програм, технологій, які б враховували усі цінності людського життя.

На нашу думку, у процесі виховання особистості учня варто поєднувати ці спеціальні технології із загальними технологіями, які сьогодні активно впроваджуються в освітній процес, зокрема такі: розвивального навчання і виховання; поетапного формування розумових дій; колективної взаємодії; педагогічного проектування та ін. Вважаємо, що така постановка питання могла би бути цікавим окремим дослідженням.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Проблема девіантної поведінки особистості сьогодні є надзвичайно актуальною, як у теоретичному, так і практичному вимірах. Від її ефективного розв'язання значною мірою залежить морально-духовне здоров'я українського суспільства, його майбутнє.

2. Сучасна педагогічна наука розробила й активно впроваджує в освітній процес, у життєдіяльність особистості, цілий комплекс загальних і конкретних практичних технологій, які варто розумно поєднувати у процесі їх реалізації.

До подальших напрямів дослідження відносимо: а) розробку нових психолого-педагогічних технологій на засадах методології феноменалізму й екзистенціалізму; б) більш глибокого вивчення у цій царині зарубіжного досвіду і його адекватного застосування у вітчизняному освітньому процесі.

Список літератури:

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. Київ.: Юніверс, 2004. 688 с.
2. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 2. Чернівці : Букрек, 2015. 640 с.
3. Васянович Г. П. Вибрані твори: у 7 т. Т. 4: Психологія і педагогіка. Львів : Норма, 2015. 512 с.
4. Все про соціальну роботу : навчальний енциклопедичний словник-довідник / за ред. В. М. Пічі. Львів : Новий Світ-2000, 2020. 618 с.
5. Всі люди мають потенціал: Про ідею допомоги для самодопомоги / уклад. М. Соха, О. Саноцька. Львів : ПАІС, 2008. 132 с.
6. Герасим Г., Климанська Л., Савка В. Вживання психоактивних речовин молоддю в Україні. Споживання алкогольних напоїв як соціальна проблема. Львів : Панорама, 2020. 154 с.
7. Головатий В., Горова А., Коваль Р. та ін. Стратегії забезпечення життєздатності відновних практик. Київ : Видавець Захаренко В. О., 2009. 224 с.
8. Гончаренко С. У. Українсько-педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

9. Двіжона О. Психологічні детермінанти асоціальної поведінки підлітків : автореф. дис. Івано-Франківськ, 2004. 20 с.

10. Дептула М., Поторська А., Борших Ш. Рання профілактика проблем психосоціального розвитку і ризикової поведінки дітей та молоді. Бидгощ, 2019. 158 с.

11. Дроздов О., Скок М. Проблеми агресивної поведінки особистості. Чернівці, 2000. 156 с.

12. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості. Львів, 2008. 336 с.

13. Зінченко С. М. Медична психологія. Київ, 2009. 354 с.

14. Зязюн І. А. Педагогіка добра. Київ : МАУП, 2000. 312 с.

15. Лютий В. Соціальна робота з групами девіантної поведінки. Київ, 2000. 54 с.

16. Максименко С. Д., Папуча М. В. Психологія особистості. Київ : КММ, 2007. 296 с.

17. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки. Київ.: Київський університет, 2002. 308 с.

18. Міщик Л. І., Білоусова З. Г. Соціально-психологічні та педагогічні проблеми дезадаптації дітей. Запоріжжя, 2003. 108 с.

19. Рибалка В. В. Методологічні питання психології. Київ : Ніка-Центр, 2003. 204 с.

20. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.

21. Струзік З. Виховна програма на основі цінностей. Варшава, 2014. 582 с.

22. Філіпчук Г. Г. Світовідчуження часу. Чернівці: Букрек, 2022. 416 с.

23. Choi H., Jung I., Lee Y. The power of positive deviance behaviours: From panic-gogy to effective pedagogy in online teaching. *Education and Information Technologies*. 2023. Vol. 28. P. 12651–12669. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11696-7>

24. Gomis-Pomares A., Villanueva L., Basto-Pereira M. Psychometric properties of deviant behavior scales. *Psicothema*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.7334/psicothema2021.30>

25. Hammoud M. S., Abu-Hilal M. M., Al-Lawati S. M., Al-Saadi S. M., Al-Shabibi F. M. Can being victimized verbally and physically predict aggressive behavior? *European Journal of Psychology and Educational Research*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.12973/ejper.4.1.25>

26. Kovalenko I., Oros O., Chorna I., Borodina O., Zamashkina O., Bybyk D. Training future social workers... *BRAIN*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/13.2/340>

27. Ma Q., Wang X., Liu L. The impact of self-control on aggressive behavior. *Frontiers in Psychology*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1638323>

28. Qizi R. N. S. The main social factors influencing deviant behavior. *Transactions of Telavi State University*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.52340/tuw.2025.38.01.32>

29. Tian Y., Zhang Y., Li X. Relative deprivation and aggressive behavior in adolescents. *Children and Youth Services Review*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2025.108044>

30. Ye J.-H., Chen M.-Y., Wu Y.-F. The causes, counseling, and prevention strategies... *Behavioral Sciences*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.3390/bs14020118>

31. Zozuliak-Sluchyk R. Regulation of behavioral deviations in the youth environment. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.8.1.165-173>

References:

1. Aron, R. (2004). Etapy rozvytku sotsiologichnoi dumky [Stages of development of sociological thought]. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].

2. Bekh, I. D. (2015). Vykhovannia osobystosti (Vol. 2) [Education of personality]. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].

3. Vasyanovych, H. P. (2015). Vybrani tvory u 7 t. T. 4: Psykholohiia i pedahohika [Selected works in 7 volumes. Vol. 4: Psychology and pedagogy]. Lviv: Norma [in Ukrainian].

4. Picha, V. M. (Ed.). (2020). Vse pro sotsialnu robotu: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk [Everything about social work: educational encyclopedic dictionary]. Lviv: Novyi Svit-2000 [in Ukrainian].

5. Sokha, M., & Sanotska, O. (Eds.). (2008). Vsi liudy maiut potentsial: Pro ideiu dopomohy dlia samodopomohy [All people have potential: The idea of help for self-help]. Lviv: PAIS [in Ukrainian].

6. Herasym, H., Klymanska, L., & Savka, V. (2020). Vzhivannia psykhoaktyvnykh rehovyn moloddu v Ukraini [Substance use among youth in Ukraine]. Lviv: Panorama [in Ukrainian].

7. Holovaty, V., Horova, A., Koval, R., Syniushko, M., Semchyshyn, O., & Shydlovska, L. (2009). Stratehii zabezpechennia zhyttiezdatnosti vidnovnykh praktyk [Strategies for ensuring the viability of restorative practices]. Kyiv: Vydavets Zakharenko V. O [in Ukrainian].

8. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainsko-pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

9. Dvzhona, O. (2004). Psykholohichni determinanty asotsialnoi povedinky pidlitkiv [Psychological determinants of adolescent antisocial behavior]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

10. Deptula, M., Potorska, A., & Borshikh, S. (2019). Rannia profilaktyka problem psykosotsialnoho rozvytku [Early prevention of psychosocial development problems]. Bydgoszcz [in Ukrainian].

11. Drozdov, O., & Skok, M. (2000). Problemy ahresyvnoi povedinky osobystosti [Problems of aggressive behavior]. Chernihiv [in Ukrainian].

12. Zhyhailo, N. I. (2008). Psykholohiia dukhovnoho stanovlennia osobystosti [Psychology of spiritual development]. Lviv [in Ukrainian].

13. Zinchenko, S. M. (2009). Medychna psykholohiia [Medical psychology]. Kyiv [in Ukrainian].

14. Ziazium, I. A. (2000). Pedahohika dobra: Idealy i realii [Pedagogy of good: Ideals and realities]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].

15. Liutyi, V. (2000). Sotsialna robota z hrupamy deviantnoi povedinky [Social work with deviant groups]. Kyiv [in Ukrainian].

16. Maksymenko, S. D., & Papucha, M. V. (2007). Psykholohiia osobystosti [Personality psychology]. Kyiv: KMM [in Ukrainian].

17. Maksymova, N. Yu. (2002). Psykholohiia adyktivnoi povedinky [Psychology of addictive behavior]. Kyiv: Kyiv University [in Ukrainian].

18. Mishchuk, L. I., & Bilousova, Z. H. (2003). Problemy dezadaptatsii ditei [Child maladaptation problems]. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

19. Rybalka, V. V. (2003). Metodolohichni pytannia psykholohii [Methodological issues of psychology]. Kyiv: Nika-Center [in Ukrainian].

20. Savchyn, M. V. (2008). Psykholohiia vidpovidalnoi povedinky [Psychology of responsible behavior]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

21. Struzik, Z. (2014). Vykhovna prohrama na osnovi tsinnosti [Educational program based on values]. Warsaw [in Ukrainian].

22. Filipchuk, H. H. (2022). Svitovidchuvannia chasu [Perception of time]. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].

23. Choi, H., Jung, I., Lee, Y. The power of positive deviance behaviours: From panic-gogy to effective pedagogy in online teaching. *Education and Information Technologies*. 2023. Vol. 28. P. 12651–12669. <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11696-7>

24. Gomis-Pomares, A., Villanueva, L., Basto-Pereira, M. Psychometric properties of deviant behavior scales. *Psicothema*. 2022. <https://doi.org/10.7334/psicothema2021.30>

25. Hammoud, M. S., Abu-Hilal, M. M., Al-Lawati, S. M., Al-Saad, S. M., Al-Shabib, F. M. Can being victimized verbally and physically predict aggressive behavior? *European Journal of Psychology and Educational Research*. 2021. <https://doi.org/10.12973/ejper.4.1.25>

26. Kovalenko, I., Oros, O., Chorna, I., Borodina, O., Zamashkina, O., Bybyk, D. Training future social workers... *BRAIN*. 2022. <https://doi.org/10.18662/brain/13.2/340>

27. Ma, Q., Wang, X., Liu, L. The impact of self-control on aggressive behavior. *Frontiers in Psychology*. 2025. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1638323>

28. Qizi, R. N. S. The main social factors influencing deviant behavior. *Transactions of Telavi State University*. 2025. <https://doi.org/10.52340/tuw.2025.38.01.32>

29. Tian, Y., Zhang, Y., Li, X. Relative deprivation and aggressive behavior in adolescents. *Children and Youth Services Review*. 2025. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2025.108044>

30. Ye, J.-H., Chen, M.-Y., Wu, Y.-F. The causes, counseling, and prevention strategies... *Behavioral Sciences*. 2024. <https://doi.org/10.3390/bs14020118>

31. Zozuliak-Sluchy, R. Regulation of behavioral deviations in the youth environment. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2021. <https://doi.org/10.15330/jpnu.8.1.165-173>

Г. П. Васянович, О. П. Білецький

Оглядова стаття

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.05.2026